VIKIPEEDIA

Karrieri keel

See artikkel vajab toimetamist. *(Aprill 2015)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Karrieri_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Karrieri keel[2] (ᑐᴵᵛᐸᵇᐷ [Dulkw'ahke], inglise keeles *Carrier*) on keel, mis kuulub naa-dene keelkonda[3] ejaki-atapaski rühma[4].

'Karrier' tähendab originaalkeeles konnakoiba[5]. Karrieri keelt räägitakse Kanadas Briti Columbia keskosas (Kanada provintsis), Stuarti ja Trembleuri järve piirkonnas. 2011. aasta rahvaloendus ei eralda babini, kesk- ja lõuna-karrieri keelt. Kõiki atapaski keelte emakeelena rääkijad on Kanadas kokku 20 100 (1998. aasta rahvaloenduse järgi). Karrieri keelt ei õpita enam emakeelena, rääkijad on üldjuhul 25-aastased ja vanemad, suurem osa eelistab suhtluskeelena inglise keelt. Kirjutamisel kasutatakse tänapäeval varasema Kanada ühtlustatud silpkirja teisendi asemel ladina kirjasüsteemi[6]. Karrieri keeles on mitmeid dialekte.

Karrieri keel (ᑐᴵᵛᐸᵇᐷ [Dulkw'ahke])	
Kõneldakse	Kanada
Kokku kõnelejaid	2000[1]
Keelesugulus	naa-dene keeled ejaki-atapaski keeled atapaski keeled põhjaatapaski keeled **karrieri keel**
Keelekoodid	
ISO 639-3	crx

Sisukord

Ajalugu
Arvsõnad[9]
Tähestik[10]
Konsonandid[8]
Vokaalid[8]
Grammatika
Keelenäide[19]
Huvitavat
Viited
Välislingid

Ajalugu

1885. aastal esitles Adrien Gabriel Morice Stuarti järve piirkonnas traditsioonilist karrieri silpkirja (kesk-karrieri dialekt), originaal pärineb James Evansilt[7]. Silpkirja rekonstrueerimise põhjuseks oli väheste konsonantidega ortograafiasüsteemil põhineva Algonquia dene keelte keerukas kirjasüsteem. Praegu on kasutusel põhiliselt ladina kirjasüsteem[8].

Arvsõnad[9]

Number	Põhiarv	Järgarv
1	´ilho	´ilhoh
2	nanki	nad
3	ta	tad
4	dunghi	did
5	kwulai´	kwulad
6	lhk´uta	lhk´utad
7	lhtak´ant´i	lhtak´ant´id
8	lhk´udunghi	lhk´udid
9	´ilho hooloh	´ilhoh hooloh
10	whunizyai	whunizyad

Tähestik[10]

´, a, b, ch, ch´, d, dl, dz, dz, e, g, gh, gw, h, i, j, k, k´, kh, kw, kw´, l, lh, m, n, ng, o, oo, s, s, sh, t, t´, tl, tl´, ts, ts´, ts, ts´, u, w, wh, y, z, z

Konsonandid[8]

	labiaal	dentaal	alveolaar	alveolaarhäälik	lateraal	palatoalveolaar	palataal	velaar	ümarvelaar	larüngaal
helitu häälik	**b**	**dz**	**d**	**dz**	**dl**	**j**		**g**	**gw**	**´**
aspiraathäälik	**(p)**	**ts**	**t**	**ts**	**tl**	**ch**		**k**	**kw**	
ejektiiv klusiil		**ts´**	**t´**	**ts´**	**tl´**	**ch´**		**k´**	**kw´**	
heliline frikatiiv		**z**		**z**				**gh**	**ghw**	
helitu frikatiiv	**(f)**	**s**		**s**	**lh**	**sh**		**kh**	**wh**	**h**
nasaal	**m**	**n**					**ny**	**ng**		
resonant		**(r)**			**l**		**y**		**w**	

Vokaalid[8]

	eesvokaalid	keskvokaalid	tagavokaalid
kõrged	**i**		**oo**
keskkõrged	**e**	**u**	**o**
madalad		**a**	

Grammatika

Karrieri keeles on kolme põhitüüpi nimisõnu. Kõige tavalisemad on üldised nimisõnad. Vähestel nimisõnadel on mitmuse märkimiseks kindlad lõpud, verbiga näidatakse ära, kas antud objekte on üks või mitu. Teist tüüpi nimisõnu kasutatakse omamise või inimestevaheliste suhete näitamiseks. Kolmas tüüp nimisõnu saadakse verbidele lõppude lisamisega: *-i* (viitab asjale), *-un* (viitab ühele inimesele) või *-ne* (viitab mitmele inimesele)[11].

Pronoomenid e asesõnad viitavad inimesele, kohale või asjale. Asesõnad on sõltuvad või sõltumatud. Sõltuvad pronoomenid ei asetse lauses üksi, vaid lisatakse nimisõnale või verbile[12].

Isik	Ainsus	Mitmus
	***´ula* (käsi)**	
1	*sla* (minu käsi)	*nela* (meie käed)
2	*nla* (sinu käsi)	*nohla* (sinu käed)
3	*oola* (tema käsi)	*bula* (nende käed)
*** 3**	*yula* (tema käsi)	
*** 3**	*dula* (tema käsi)	

- Ainsuse kolmandal isikul on kolm vormi olenevalt sellest, mida tahetakse öelda.

oola úsdli – ta käsi on külm
dula sút´us – ta lõikab (oma) kätt
yula sút´us – ta lõikab (kellegi teise) kätt[12]

Sõltumatu asesõna esineb lauses iseseisvalt. Sõltumatuteks asesõnadeks on isikulised asesõnad e personaalpronoomenid, näitavad asesõnad e demonstratiivpronoomenid, enesekohased asesõnad e refleksiivpronoomenid, küsivad asesõnad e interrogtiivpronoomenid ning umbmäärased asesõnad e indefiniitpronoomenid[12].

Adjektiivid e omadussõnad on kirjeldavad, verbaalsed või näitavad[13].

Kõige rohkem kasutatakse karrieri keeles **verbe e tegusõnu**. Sihitutel tegusõnadel on ainult alus, sihilistel tegusõnadel on peale tegija ka keegi/miski, mis seda mõjutab[14].

Karrieri keeles on kasutusel ka **tulevikovormid**, kasutatakse tähistusi *´ta´* ja *´ti´*.
Nt: *Hu hoo tá t´e´*. – Nad saavad õnnelikuks. (*Hu* – S3; *tá* – aspekt; *t´e´* – tüvi)
Nt: *Ts´u tí lhtus*. – Me saame tugevaks. (*Ts´u* – S2; *tí* – aspekt; *lhtus* – tüvi)[15]

Sõltuvad adverbid e määrsõnad on verbi osa, sõltumatud esinevad lauses eraldi sõnana.
Nt: (sõltuv): *Dá na´ hu d in tan*. – Nad sulgesid (ukse). (*Dá* – adverb; *hu* – S3; *tan* – tüvi)
Nt: (sõltumatu): (*´az* – välja) *Lhez ´az whe yálhkat*. – Ta viskas tuha välja[16].

Karrieri keeles on sõltuvad ja sõltumatud **prepositsioonid e eessõnad**, mis asetsevad lauses kaudse sihitise kõrval või iseseisva sõnana. Sõltumatud eessõnad on nt *bet* (sees) ja *k´ut* (peal)[16].

Sõltuvate eessõnadega lausete näited:
N ts´u tí s yalh – Kõnnin sinu juurde. (*N* – sihitis; *ts´u* – eessõna; *tí* – tulevik; *s* – S1; *yalh* – tüvi)
N yulh tí s ´us – Kõnnin sinuga. (*N* – sihitis; *yulh* – eessõna; *tí* – tulevik; *s* – S1; *´us* – tüvi)[16]

Konjunktsioonid e sidesõnad märgivad lauseosade seotust. Tavaliselt kasutatakse neid lause alguses, kuid *k´us* (või) ja *´ink´ez* (ja) kasutatakse ka sõnade/väljendite ühendamiseks[17].

Interjektsioonid e hüüdsõnad väljendavad äkilisi tundepuhanguid, nagu üllatus, viha, rõõm. Karrieri keeles on eraldi sõnad, mis võtavad kogu lausungi kokku.
Nt: *´Ulugoo, bénuzjut!* – Oh, ma kardan![17]

Karrieri keeles võib olla verb **osalauseks**. Mõnikord on tervikliku lause saamiseks vaja kasutada mitut osalauset. Sõltumatu osalausega saab väljendada terviklikku lauset, nt *hoonúst´i´* (tõlge: olen õnnelik). Sõltuv osalause ei saa iseseisvalt esineda: *Sooniya ust´i de, hoonúst´i´* (tõlge: kui mul on raha, siis olen õnnelik); sidesõna *de* (kui) teeb lause sõltuvaks. Karrieri keeles on ka koordineeritud osalause.
Nt: *Sooniya ust´i ink´ez hoonúst´i´*. – Mul on raha ja ma olen õnnelik.[17]

[18]

Keelenäide[19]

- *Ndai la nyoozi?* – Mis su nimi on?
- *Nts´oh´uhunet´oh?* – Palju kell on?
- *Ludi ka´ninzun ih?* – Kas sa teed tahad?
- *Ludi ka´nahzun ih?* – Kas te teed tahate?

Huvitavat

Ilmunud on raamat "The Carrier language: a brief introduction", William J. Poser, 2009[20]

Karrieri elanikud kutsuvad ennast *dakelh*, mis tähendab „inimesed, kes liiguvad paadiga“[21].

Prantsuse keeles on põliselanike nimetus *porteur*, inglise keeles *carrier*, mida võib tõlkida kui „kandja“. Nimetus tuleb elanike vanast kombest, mis nõuab, et lesk kannab ühe aasta jooksul kotis oma kadunud mehe tuhka. Pärast seda vabastab pidulik vara jagamine lese sellest kohustusest[22].

Viited

1. http://www.eki.ee/knab/lgv/nda2.htm (12.11.2013)
2. Põhjaatapaski keeled (http://www.eki.ee/knab/lgv/nda2.htm) Linguae (vaadatud 27.09.2013)
3. http://wals.info/languoid/lect/wals_code_crq (25.10.1013)
4. http://www.eki.ee/knab/keelk.htm (13.10.2013)
5. http://www.languagegeek.com/dene/dakelh/dak_syllabarium.html (13.10.2013)
6. http://www.ethnologue.com/language/crx (13.10.2013)
7. http://ydli.org/dakinfo/dulktop.htm (25.10.2013)
8. http://www.languagegeek.com/dene/dakelh/dakelh.html (27.10.2013)
9. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_number-1#page/n0/mode/2up (22.10.2013)
10. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_ortho-1#page/n0/mode/2up (Central Carrier Bilingual Dictionary, 1974; 29.09.2013)
11. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n0/mode/2up (18.10.2013)
12. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n1/mode/2up (18.10.2013)
13. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n7/mode/2up (18.10.2013)
14. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n9/mode/2up (18.10.2013)

15. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n17/mode/2up (18.10.2013)
16. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n25/mode/2up (18.10.2013)
17. http://archive.org/stream/rosettaproject_crx_morsyn-1#page/n27/mode/2up (18.10.2013)
18. http://www.languagegeek.com/dene/dakelh/dak_example.html (25.10.2013)
19. http://ydli.org/dakinfo/SaikuzConversationalCarrier/clcwithtr.html (18.10.2013)
20. http://www.cnc.bc.ca/Visiting/CNC_Press.htm#2009poser (27.10.2013)
21. http://matricien.org/geo-hist-matriarcat/amerique-nord/dakelh/ (13.11.2013)
22. http://matricien.org/geo-hist-matriarcat/amerique-nord/dakelh/(13.11.2013)

Välislingid

- Kaart: http://www.ethnologue.com/map/CA_sw
- Info inglise-karrieri taskusõnaraamatu kohta: http://ydli.org/ydindex.htm
- Hääldus: http://ydli.org/dakinfo/SaikuzAudio/Pronounciation.html
- Hääldus: http://ydli.org/dakinfo/LheidliAudio/LheidliPronounciation.html
- Karrieri dialektis jõululaul: http://ydli.org/dakinfo/SilentNight/SilentNight.html
- Keelenäide (helifail): http://www.youtube.com/watch?v=i7EauM5K1qw või http://archive.org/details/rosettaproject_crx_vertxt-a1_audio-1

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Karrieri_keel&oldid=5242026"

Selle lehekülje viimane muutmine: 15:05, 16. märts 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.